קליסטמון הנצרים – מין פולש בישראל

עמית מנדלסון, אקולוג טבע עירוני, החברה להגנת הטבע – amitmendelson@gmail.com

———————————

תקציר: אנו מדווחים לראשונה על הופעתו של **קליסטמון הנצרים** *Callistemon viminalis* כמין גר (זר) בישראל ויש סכנה שייהפך למין פולש. מאז 2006 מוכרים לנו פרטים של הסוג קליסטמון בשטחים טבעיים בישראל, רובם ככולם בזיקה למקורות מים. נכון ליולי 2023, קליסטמון הנצרים מוכר מ-35 נקודות בישראל רובן מרוכזות במעונות נמוכים בצמידות מיידית למקור מים על פני השטח. ניתן להגדיר את קליסטמון הנצרים כיום כמין "מאוזרח" בישראל אשר ברח מהגינות וקיים למעלה מ-15 שנים באתרים טבעיים בישראל, וככל הנראה אוכלוסיותיו נמצאות בתהליך התפשטות.

==========

מינים פולשים הינם מיני צמחים ובעלי חיים הגיעו בעקבות פעילות האדם לאזורים שמחוץ לתחום תפוצתם הטבעית, והצליחו לייסד אוכלוסיות בנות קיימא, כולל חדירה לשטחים פתוחים טבעיים. חלק מהמינים הפולשים הפכו לאיום חמור על המערכות האקולוגיות המקומיות, בהעדר אויבים טבעיים אשר ירסנו את התפשטותם באזור החדש.

במקרים רבים, ההתמודדות עם מין לאחר שפלש בהיקף נרחב הינה משימה קשה עד בלתי אפשרית, ולכן העדיפות הינה למניעת ייבוא או השמדה בשלבים הראשונים של הפלישה. לשם כך, יש חשיבות לזיהוי מוקדם ככל האפשר, כמו גם מעקב אחרי דיווחי פלישה מרחבי העולם למינים המשמשים בגינון, מתוך הנחה שבאזורי אקלים דומים, פוטנציאל הפלישה קיים.

הסוג **קליסטמון** *Callistemon* הינו סוג במשפחת ההדסיים, ובו 34 מינים שתפוצתם הטבעית ביבשת אוסטרליה. הסוג **קליסטמון** הינו סוג קרוב לסוג **מללויקה**, ויש בוטנאים שאיחדו את שני הסוגים. בשל יפי הפרחים, מינים בסוג זה נמנים עם הראשונים שיובאו מאוסטרליה לגינון בעולם הישן, עוד בשנת 1770 (ויקיפדיה). למינים השונים בסוג עמידות לתנאים אקלימיים מגוונים והם יכולים לגדול במגוון קרקעות.

בגינון בישראל נעשה שימוש בשלושה מינים שתפוצתם הטבעית באזורים שונים (ולעיתים חופפים) ביבשת אוסטרליה, **קליסטמון אדום**, **קליסטמון הנצרים וקליסטמון תרוג**.
קליסטמון אדום *Callistemon phoeniceus* או *Melaleuca phoenicea* הינו שיח נפוץ בגינון בישראל. **קליסטמון הנצרים** *Callistemon viminalis* או *Melaleuca viminalis* מוגדר כשיח או כעץ (אתר tokeep.co.il). למין זה יש מופע בכות בהשוואה **לקליסטמון אדום**. **קליסטמון תרוג** *Callistemon citrinus* הינו שיח או עץ קטן.
למינים אלו יש מספר רב של זנים שטופחו לצרכים גנניים.

בפלורידה, נעשה שימוש במינים אלו, ואחד המינים – **קליסטמון הנצרים** – הוגדר לאחרונה כבעל סכנת פלישה גבוהה בדרום פלורידה (אך לא במרכז ובצפון המדינה). **קליסטמון תרוג** מוגדר כמין בטוח לשימוש בגינון המקומי (Russo, 2023).
מיני הקליסטמון אינם מופיעים ברשימת "צמחי הנוי הזרים הלא-רצויים בישראל" אותה ערך דופור-דרור (2013).
במהלך שנות ה- 2010 ובעיקר בשנתיים האחרונות נתקלנו במספר אתרים בהם צומח קליסטמון בבתי גידול לחים בישראל. לפי התיעוד בעולם, נראה כי כלל הפרטים משתייכים למין קליסטמון הנצרים.

התיעוד הראשון שברשותנו הינו מאגמון פולג באביב 2006. עץ בולט הצומח על שפת המים למרגלות מצוק המחצבה (ראו תמונה מצורפת, תודה לאיתי נחשון שהזכיר לי את התצפית המדוברת). לא ניתן לגשת פיסית לעץ עצמו.

קליסטמון באגמון פולג (אביב 2006)

אגן נחל פולג

באגן נחל פולג המין קיים לפחות מאז שנת 2006 (וכנראה אף כמה שנים קודם לכן). כיום ידועות כ-20 נקודות פלישה ובהן עשרות פרטים, רובם המכריע תועדו במהלך סקר טבע עירוני במועצה האזורית חוף השרון בשנת 2023. זהו כיום מוקד הפלישה העיקרי הידוע בישראל למין זה, ובפרט בנחל רעננה. נחל רעננה הינו נחל אכזב שאורכו כיום על פני השטח 2.4 ק"מ, מגבול אזור התעשייה הצפוני ברעננה ועד למפגש עם נחל פולג בפאתי מושב בצרה. מקטע הנחל הפתוח נמצא כולו במובל – תעלת בטון פתוחה. ברחוב הנחלים בבצרה, המרוחק כ- 50 מ' מערוץ הנחל, נמצאת שדרה צפופה נטועה של קליסטמון הנצרים.

ערוץ הנחל נסקר ע"י הח"מ בשני סיורים במהלך סקר טבע במועצה האזורית חוף השרון, בין דצמבר 2022 ליוני 2023. הסיור הראשון התמקד במקטע הנחל מדרום למושב בצרה, ובו זוהו 2 נקודות פלישה עם 4 פרטים של קליסטמון. הסיור השני התמקד במקטע הנחל בתחום מושב בצרה. בסיור זה אותרו 11 נקודות נוספות – 18 פרטים, רובם בקרבת רחוב הראשונים בבצרה.

בערוץ נחל פולג זוהו 5 נקודות פלישה, ובהן 14 פרטים: בשפך נחל חרות לנחל פולג (פרט בודד), בשער פולג (פרט בודד), מערבית להרחבת מושב אודים (10 פרטים), נחל פולג בגשר כביש 2 (פרט בודד), נחל פולג ממערב לכביש 2 (פרט בודד). יצוין כי ערוץ הנחל ובתי הגידול הלחים סביבו לא נסקרו באופן מלא, וייתכן מאד כי קיימים פרטים נוספים במרחב כמו הפרט המוכר מאגמון פולג.

בערוץ נחל רשפון זוהתה נקודת פלישה אחת, לצד "דרך הפקאנים" בשדות רשפון, ובה פרט בודד.

מאז 2006 מוכרים לנו פרטים של הסוג **קליסטמון** בשטחים טבעיים בישראל, רובם ככולם בזיקה למקורות מים. לא בוצעה הגדרה פורמלית של הפרטים הנמצאים בשטחים הטבעיים, ואנו מניחים להלן שהם משתייכים למין **קליסטמון הנצרים** (אם כי ייתכן שיש פרטים של יותר ממין אחד בטבע הישראלי).

אגן הירקון

באגן הירקון המין ידוע לפחות מאז שנת 2014. שמש (2016) בסקר טבע עירוני בפתח תקווה, מציין ברשימת המינים הזרים בעיר **קליסטמון תרוג** (*Callistemon citrinus*). המין מוזכר בירקון בקטע שבין שפך נחל קנה במזרח לכביש 5 במערב, וכן בנחל שילה תחתון בין כביש 40 לשפך הנחל לירקון (לצערנו, ללא ציון מיקום). הסקירה באזור זה נערכה בשנת 2014. בשנים 2021-2023 נערכו סקרים עדכניים באזור הזה (זילברשטיין-ברזידה

ועמיתיה, 2022; גיל, בעריכה) אולם בסקרים אלו לא אותרו פרטי קליסטמון ממזרח לכביש 4. בסקר טבע עירוני בבני ברק, תועד ע"י הח"מ בספטמבר 2015 עץ בוגר בצמוד לגשר כביש 4 בירקון (טלמון, 2017. עץ זה קיים עד היום – 2023).

בסקר טבע עירוני ברמת גן (2018) נרשמו ע"י הח"מ מספר פרטי קליסטמון ב-4 נקודות בגדת הירקון הרמת-גנית (כולל אתרי "עשר טחנות" ו"שבע טחנות" שבתחום שיפוט תל אביב-יפו).

המין תועד במהלך 2022-2023, במסגרת סקר יובלי הירקון של מכון דש"א, בשמונה נקודות בירקון (כולל הארבע המוזכרות לעיל), בין כביש 4 לשפך הירקון, וכן בשתי נקודות סמוכות בנחל כופר ברמת גן ונקודה אחת בנחל רבה בראש העין. התיעוד התבצע ע"י הח"מ וכן ע"י בוטנאי מכון דש"א, הילה גיל ונעם שגב.

בסקר חוף השרון תועד פרט גם בנחל גלילות עליון בפאתי קיבוץ גליל ים (אגן ניקוז נפרד בין אגן הירקון ואגן הפולג).

אזורים אחרים בישראל

בשנת 2022 תועד פרט אחד ע"י הח"מ במלחה החופית בקריית ים (כהן וזילברשטיין-ברזידה, 2023).
בשנת 2023 תועדו 2 פרטים של המין בשתי נקודות שונות לאורך נחל עין זהב בקריית שמונה.
בשנת 2023 תיעד לביא קורן פרט בודד של המין באתר עין יעל, הסמוך לנחל רפאים בירושלים.

סיכום ביניים

נכון ליולי 2023, קליסטמון הנצרים מוכר מ-35 נקודות בישראל, (המייצגות סדר גודל של כ- 20 "אתרים" במשבצות של 1 קמ"ר). רוב מוחלט של הנקודות נמצא בצמידות מידית למקור מים על פני השטח, ונקודה אחת באזור מי תהום גבוהים. חלק מהנקודות נמצאו במרחב מיושב, בו אפשר להעריך שמקור הפלישה נובע משימוש בקליסטמון בגינון היישובי. נמצאו גם נקודות באגן הפולג הנמצאות במרחק של חצי ק"מ ויותר מהגינון הקרוב.
ניתן להגדיר את קליסטמון הנצרים כיום כמין "מאוזרח" בישראל, הקיים למעלה מ-15 שנים באתרים טבעיים בישראל, וככל הנראה אוכלוסיותיו נמצאות בתהליך התפשטות.
ייתכן כי הקליסטמון מופץ ע"י תוכים פולשים (תוכי נזירי ודררה), דבר שעשוי להסביר את העלייה הגדולה בהתפשטות המין בשנים האחרונות בלבד אחרי עשרות שנים שהמין נמצא בשימוש גנני בישראל.

מומלץ לבצע מעקב ודיווח הדוק אחרי התפשטות המין בדגש על פלגי המים בעמק החולה (בהם לא בוצע סקר מפורט בשנים האחרונות, ובזיקה אפשרית לגינון ביישובים רבים), ולהשמיד פרטים שאותרו לצד מקורות מים. כמו כן, יש להכניס את קליסטמון הנצרים לרשימת צמחי הנוי הלא רצויים בישראל, לפחות בטווח של 1 ק"מ מערוצי מים זורמים בצפון ובמרכז הארץ.

ספרות:

גיל, ה. (בעריכה). סקר יובלי הירקון, מכון דש"א – דמותה של ארץ.
זילברשטיין-ברזידה, י., מנדלסון, ע., גרא, ע., גרוסברד, ש., פז-בנימיני, ע. 2022. סקר מפגעים סביבתיים בפתח תקווה. החברה להגנת הטבע.

דופור-דרור, ז'-מ'. 2010. הצמחים הפולשים בישראל. רשות הטבע והגנים, המשרד להגנת הסביבה.
דופור-דרור, ז'-מ'. 2013. צמחי הנוי הזרים הלא-רצויים בישראל. מסמך המלצות. המשרד להגנת הסביבה.
טלמון, ע. 2017. סקר תשתיות טבע עירוני בבני ברק. מסמך מסכם. החברה להגנת הטבע.
כהן, י. וזילברשטיין-ברזידה, י. 2023. סקר תשתיות טבע עירוני בקריית ים, מסמך מסכם. החברה להגנת הטבע.
מנדלסון, ע. וזילברשטיין-ברזידה, י. (בעריכה). סקר תשתיות טבע עירוני במועצה האזורית חוף השרון. מסמך מסכם. החברה להגנת הטבע.
שמש, ב. 2016. סקר תשתיות טבע עירוני בפתח תקווה. מסמך מסכם. החברה להגנת הטבע.
דיווחי תצפיות באתר תימי של רשות הטבע והגנים.
————————————————————

Russo, C. 2023. Weeping Bottlebrush Poses Invasiveness Risk in Florida
https://blogs.ifas.ufl.edu/manateeco/2023/02/15/is-bottlebrush-invasive/
קליסטמון הנצרים באתר tokeep.co.il
https://www.tokeep.co.il/index.php?option=com_tokeep&view=plant&Itemid=101&id=53cf6ed50f053ace308b458f

קליסטמון אדום וקליסטמון תרוג באתר "צמח השדה".

==========

כל הזכויות שמורות לכלנית ©

לציטוט: קליסטמון הנצרים מין-פולש בישראל. כתב-עת "כלנית" מספר 9.

==========